

První přednáška v LS

24. února 2004

Představy o etice, „ekologii“ a přírodě

⇒ „Ekologická“ etika: o čem to vlastně je?

Napřed několik pojmů:

- **Morální 1** - starší význam: dílo lidské svobody, oproti následkům přirozené nutnosti. Všechno vědomé lidské jednání označujeme jako *morální*, všechno dění přírodní nutnosti jako přirozené.

Např.: růst květiny je přirozené dění, úmyslná vražda je morální jednání v tomto smyslu

- Morální 2** - soudobý význam: v souladu s návyky a očekáváním dané společnosti, oproti narušení takových návyků. Obvykle schvalované jednání označujeme jako morální v tomto smyslu, obvykle rušivé jako nemorální

Např.: poctivost považuje tato společnost za morální, úplatnictví za nemorální

- **Morálka** je soubor návyků soužití, nad nimiž ani nepřemýšlíme rozlišit: morální = svobody, oproti přirozený morální = v souladu s návyky, oproti nemorální

- **Etika** je vědomý soubor zásad, které si stanovujeme pro obcování s druhými
může se chovat různě, avšak v průběhu staletí zjišťuje, že některé chování má lepší výsledky
zásady shrnují osvědčené způsoby chování

Tradičně připisovali Bohu: oprávněně: dobrý Bůh by tomu tak chtěl
Osvícenci „morálnímu zákonu“ - zas oprávněně: osvědčené zjevně odpovídá potřebám soužití
„Postmodernisté“ (my!) rozumu a odpovědnosti

- **Ekologická etika**: jak by se měl chovat v obcování s mimolidským v angličtině **environmental ethics**, **etika životního prostředí**
jenže to skrývá předpoklad : že svět je „životní prostředí“ - tak zv. antropocentrismus, jednostranný, proto jsem **užíval** „ekologická“ etika
jenže to nepřesné: ekologie je popisná věda o systémech dva významy „ekologie“
Nám jde o filosofii: o **smysl** našeho obcování, budeme užívat „ekologický“ a „environmentální“ střídavě, jako připomínku, že ani jedno docela nesedí

Zatím pracovní určení:

- **Environmentální etika** budiž soubor pravidel pro obcování s mimolidským světem

Vždycky jsme nějakou environmentální etiku měli:

v „moderním“ věku jsme např. předpokládali, že všechna pochází hodnota od člověka, ohled je třeba brát jen na jiné lidi, vše ostatní tu je pro nás můžeme rozemlít, vykácet - na Zemi se ohled nebere

- **Ekologická krize:** uvědomění, že s touto primitivní etikou nevystačíme
Chovali jsme se bezohledně, a dlouho nám to procházelo
Dnes už neprochází

Před deseti lety, hovor o „krizi“ vyvolával úsměv:
po pádu Sovětského svazu jsme očekávali odzbrojení, mírovou dividendu, řešení problémů chudoby i problémů třetího světa
Jenže továrny potřebují zakázky: proti Dukakisovi Bush st. slibuje, že udrží úroveň zbrojních zakázek, proti neurčitému nebezpečí chudoba roste, ke slovu přichází násilí (Čečna, Palestina), násilí budí odpor (tzv. „terorismus“)
nástup sobectví jako ctnosti v 90. letech
zamítnutí Kjóta, kvót rybolovu -
Následek je na snadě: oteplování už není „hrozba“, je to skutečnost
Následkem chamtivosti je ohrožení obyvatelnosti země

Nemůžeme po staru, potřebujeme se zamýšlet nad tím, co děláme.

* * *

- ⇒ **Proč najednou potřebujeme environmentální etiku?**
sobectví, násilí nic nového: co se změnilo?

Co se změnilo? ne příroda, ne naše kořistnická etika, ale:

- ⇒ **početnost:** znaky přemnožení,
spotřebovává podstatu, nesdílí s jinými druhy, nýbrž vytlačuje je, nestačí předávat poznání nastupujícím generacím
s tím vším se setkáváme u lidského druhu

Základní změna: vše násobím šesti miliardami (odpad)
Potřebujeme environmentální etiku, protože je nás mnoho

- ⇒ **náročnost:** stoupají nároky: po tisíciletí, skromná přání: uspokojit konečnou potřebu, životní naplnění ve vztahu k Bohu a bližnímu

dnes chceme životní naplnění (dříve zvané „spása“), a hledáme v hmotném hromadění
„konzumerismus“: smyslem života je získávat, stát od toho, aby to zaručil

průmyslová společnost potřebuje odbytiště, vytváří umělou spotřebu
Rozvrstvení podle toho, jak cestují, jak bydlí, jak jedí

nadspotřební autem
spotřební vlakem
bědní necestují

Nůžky stoupají, jako v Římě

Potřebujeme environmentální etiku, protože jsme nároční

- ⇒ **Jsme mocnější:** organizace práce, pak tažná síla, pak parostroj, pak jaderná energie počítače, elektrotechnika

proč vznikla na západě?

skutečnost a hodnota viditelného světa, stvoření je dobré

Následek: jsme schopní obejít bezpečnostní mechanismy přírody
Potřebujeme eko etiku, protože jsme mocní

⇒ **Ekologie, věda, filosofie**

Ekologická etika: především soustavy hodnot, které vedou k udržitelnosti

vážít si je základnější než *získávat*

Problém jsou lidské postoje: proto demokraté budují občanskou vůli k udržitelnosti, zatím co technokraté hledají „vědecké“ řešení

U nás technokratická mentalita: co je vědecké, to jedině je správné
Komunismus se legitimizoval „vědeckým světovým názorem“
Proto otázka, ekologie jistě věda je, ale je (normativní) environmentalismus „věda“?

Co je věda?

- ⇒ **science:** zaznamenávání pravidelných výskytů a stavba teorií o nich, čistě faktická

v tom smyslu jsou obory v ekologii: faktické poznání

- ⇒ **Wissenschaft:** systematické studium, souvislosti, včetně hodnotových

To je nejběžnější smysl tvrzení že ekologie „je věda“

Slovo zavedl Ernst Haeckel, *Generelle Morphologie*, (1860cca)

užíval Charles Elton - studium souvislosti

- ⇒ **scientia:** moudrost, protože jde o hodnotové rozhodování, uchopení smyslu života

život je být, ne mít, odmítnutí konzumerizmu -

úsilí o uchopení smyslu dnes označujeme jako „filosofie“

Co je filosofie

- ⇒ filosofie jako poesie, od mýtu k logu (troušení moudrosti)

- ⇒ logika vědy

- ⇒ úporné úsilí o myšlenkovou jasnost

co to znamená? na čem se to zakládá? co z toho vyplývá

* * *

Co to vlastně je, „příroda“? Jdeme „do přírody“ Je takový „od přírody“

V běžném užívání,

příroda je **soubor věcí**, které nevznikly z lidského „umu“ (nejsou umělé),
nýbrž se **samy zrodily**, (jsou při-rozené)

přirozenost je soubor charakteristik určitého druhu: je krtčí
přirozeností rýt drážkou v zemi
lidská **přirozenost** jsou charakteristiky, které jsme zvyklí přičítat
lidem

Tradičně dělíme na to, **co stvořil Bůh** (či vzniklo, roste samo) a
to, **co vyrobil člověk**:
jdeme do přírody = jdeme tam, kde člověk nezasáhl (příroda =
„divočina“)

Leč problém člověka sama: je přirozený, nebo umělý? **Rodí se** jako
ostatní živočichové, podléhá „přírodním zákonům“ stejně jako
oni, avšak svůj **život si vytváří svým umem**, a to nejen věcí,
ale také způsoby chování. Všechno, co dělá, je **umělé**.

Co by znamenalo „žít přirozeně“, řečeno o člověku?
Jedna možnost: žít sice umem (uměle) (nemůžeme jinak)
avšak **v harmonii s řádem přírody**

Proto druhý smysl slova
příroda, když hovoříme o „matce přírodě“, znamená určitou vůli sledovat
určitý řád

ne věci, nýbrž určitý **řád**, uspořádání věcí, **řád** jejich žití a
obcování
„přirozenost“ není věc, nýbrž řád bytí (toho, jak to, co je, je)
Aristoteles rozlišuje „přirozený“ a „násilný“ pohyb
Přirozený = nenásilný, jdoucí s během života („nepřirozený“
= chodit po vodě!)
(Neoplatonismus, Augustinus a křesťanství neznají pojem
„přírody“ a dělení přirozeného/nadpřirozeného: svět plný
Boha (bohů))

Teprve se včleněním Aristotela do křesťanského myšlení vzniká
představa dvojího světa, do sebe uzavřeného světa
„přirozeného“ a teologického světa „nadpřirozeného“ -
zářak už ne jako znamení přítomnosti posvátného, nýbrž
jako zásah „nadpřirozeného“ do „přírody“

V našem myšlení dědictví Aristotela:

Přirozené je to, na co jsme zvyklí, „jak už to chodí“,
nepřirozené je to, co vyžaduje násilný zásah
Tak přirozený je cyklus dne a noci,
nepřirozený (= násilný) je prodloužení dne elektrickým
světlem proti diurnálnímu rytmu těla

**To předpokládá, že příroda má svůj řád a že tento řád je pro člověka
závazný**

ovšem zavazuje jinak: následkem svobody je, že člověk
nepodléhá přirozenému řádu jako přirozenému (=pudovému) a
tudíž nutně, nýbrž jako morálnímu = výzvě, ne nutnosti
rozdíl mezi řádem přirozeným a morálním je moment
volby: přirozený řád nemohu ne-poslechnout (zemská
tíže), morální řád mohu (diurnální rytmus)

Má příroda svůj smysl?

Zjevná předvidatelnost zkušenosti: život by byl nemožný ve zmatku.

Jenže je tento smysl zabudovaný do přírody nebo jej vkládáme.

Když mluvíme o ne-smyslnosti, máme na mysli to, že něco neodpovídá našim očekáváním

Avšak na př. epidemie mají svůj smysl: udržují populace na udržitelné úrovni - a medicína je nesmyslná, protože vede k přelidňování. Jenže opačně: medicína má smysl (snižuje utrpení), epidemie je nesmyslná, utrpení násobí

Jaký je řád/smysl přírody nezáleží prostě na mém osobním přání, avšak závisí to na tom, jak přírodu prožíváme

Příklad: je tu horko? záleží na mé přítomnosti - v prázdné místnosti není ani horko, ani zima, avšak ne na mém přání, jen z části na mé otužilosti, víc na mí přirozenosti

Prožívání předchází naše přání, závisí na způsobu žití a vnímání

(porovnej: co zažíváme jako chudobu, nadbytek!)

* * *

Jak prožíváme/zažíváme přírodu?

Tradičně antropologové rozlišují trojí základní způsob, jak lidé prožívají přírodu:

⇒ jako lovci/sběratelé, kteří nehospodaří, nevládnou, nýbrž přijímají: pak se příroda jeví jako posvátná, člověk se obrací ke strategii bázně boží a udobřování (obnovuje hlubinná ekologie)

Prožitek lovce/sběratele

Známe z příkladů „divochů“ neboli „přirozených národů“, z archeologie, z rekonstrukce:

Lovec/sběratel překerně přežívá (E M Thomas, *Raindeer Moon*),

Příroda vůkol je mocná, pečující, trestající, věčná, nekonečná, nevyzpytatelná, **lovec/sběratel je na ní naprosto závislý**

(Schleiermacher: pocit absolutní závislosti u kořene zbožnosti:

Příroda tu má všechny znaky, které lidé přiřítají bohu: Deus sive natura

Příroda je tu epifanie, zjevování se božského

Prvotní lovci/sběratelé nerozlišují: zvíře-totemické

zvíře-člověk-posvátné zvíře-bůh je kontinuum

Odpovídající postoj k přírodě je postoj posvátné bázně a vzývání - a udobřování obětí

Prožitek, který v nás v záchvěvech přežívá a který obnovují na př. skauti (odpadky do táboráku☺), systematicky hlubinní ekologové

Řádem tu je nevyzpytatelná vůle přírody a mýtické souznění s ní: tu Navajo, pojem hořra: dokud člověk souzní, dobře mu je, když se odkloní na př. násilným činem, onemocní on i jeho společenství - po zločinu potřeba obnovení harmonie

Silně doporučuji: Tony Hillerman, *Dům kde tančí mrtví* a všechny jeho práce v angličtině

⇒ jako pastýři a rolníci: příroda jako partner, se kterým pracujeme: strategie únosnosti, kterou obnovují ochranářští ekologové

Už ne prostá pasivní závislost: lidé se učí pečovat, plánovat: Příroda není nevyzpytatelná, avšak má svou „hlavu“, vůli, člověk musí respektovat. Zážitek zemědělce, ve vztahu k dobytku, ve vztahu k půdě. Úctu k potřebám zvířete zvíře oplácí mlékem, hnojení půda oplácí úrodou, odpočinek půdě.

Prvek závislosti se mísí s prvkem péče: člověk pracuje s přírodou

Příroda už se nejeví jako Bůh nýbrž jako viditelné dílo Boží

Odtud biblická metafora vinaře a pastýře: Bůh zachází s Izraelem jako vinař s vinicí, jako pastýř se stádcem svým: užívá je, dojí, stříhá, jí, avšak zve je jménem, hovoří s nimi, pečuje o ně, ochraňuje je: zachází s nimi s odpovídající úctou, ne svévolně

Člověk je tu součástí řádu, uspořádanosti přírody

Řádem je tu pořádek únosného obcování,

takže neřád je to, co je dlouhodobě neúnosné

strategie je především strategie udržitelnosti.

⇒ jako řemeslníci a trhovci: příroda jako dar, strategie šetrnosti (obnovují zastánci dobrovolné střídmosti)

s rozvojem měst a specializace klesá přímý, každodenní styk s přírodou a s tím klesá i pocit/vědomí závislosti

Pozor: městský člověk silně závislý, avšak izolační vrstva technologie brání vědomí závislosti

Řemeslník nepracuje spolu s přírodou, nýbrž ji zpracovává (řezbář, kameník, pekař) ale s úctou

příroda není partner, ale *cenný materiál hodný úcty*: neplýtvat Božím darem, využít odřezků, pracovat podle zrna, vážit si

Use it up, wear it out, make it do, do without

Dopotřebuj, donos, spokoj se, obejdi se bez toho!

S nástupem spotřebního věku musí reklama

překonávat zábrany:

člověk neplýtvá přirozeně, musíme ho učit!

pocit lidské převahy tu ještě omezuje pocit úcty

Příroda se jeví jako dar, který má vlastní hodnotu: to je řád

je třeba ji užívat, avšak neznásilňovat, vážit si ji

Československo v generaci po válce přechází z řemeslné mentality ke spotřební!

Společný rys všech tří prožitků:

vzájemnost, příroda má vlastní hodnotu, proto etické požadavky úcty a dobré vůle se vztahují i na mimolidskou přírodu

⇒ Základní **odlišnost prožitku výrobců/spotřebitelů (konzumní společnosti)**:

prožitek tu je jednostranný, neuznává svébytnost (dobrotu) mimolidské přírody, příroda se stává to místo ty

Martin Buber, *Ich und Du*: není otázka předmětu, se kterým obcuji, nýbrž vztahu, který k němu zaujímám: předmět může být ty, jako kabát, medvídek, čertík. V konzumním zážitku se stává prostě předmětem

příklady holosečí, těžby, devastace: Leakey hovoří o šesté globální katastrofě, Wilson o šestém vymírání, Weizsäcker o sebeničení civilizace zaměřené jen na krátkodobý individuální zisk

Mechanismus zkázy: hnacím motorem společnosti přestává být potřeba, stává se jím výroba

Pokud potřeba, je dopad omezený, protože potřebu je možné naplnit: je možné mít **dost**.

Když výroba (hnaná potřebou zaplatit finančně náročné kapitálové investice: privatizace na dluh avšak také osmivolské spřežení), není již možné mít „dost“, vyžadujeme stále víc, vytváříme umělé „potřeby“

Tak vzniká eko krize: nekonečný nárok v konečném světě

nemůžeme přestat pracovat:

problém klesající populace: nadspotřeba vynucuje nadvýrobu, problém nezaměstnanosti

logika konzumu: ne potřeba, nýbrž výroba pohání

Ve světě konzumu zakoušíme přírodu jako **surovinu, která nemá žádný řád** - proto není možné říci, že něco je resp. není „přirozené“

Není touha po víc „přirozená?“

Je naprosto nepřirozená, avšak zcela odpovídající zážitku přírody ve společnosti hnané výrobou

(konzumní společnost = společnost hnaná výrobou)

Pokud zažíváme přírodu jako mající určitý řád, můžeme hovořit o tom, co je „přirozené“: uspořádaná soustava má své meze, má své **dost** i své **příliš** (délka života ve tkáni společenství)

Když zažíváme přírodu jen jako surovinu, neodpovídající žádné potřebě, není možné mluvit o dost nebo příliš

příklad: když nakupuji a nevím pro kolik a na jak dlouho!

Živočichové, kteří žijí v rámci řádu, přestávají „pracovat“, když uspokojili potřebu: pak odpočívají nebo si hrají.

Výjimkou jsou **exotikové**: Živočichové vytržení z přirozeného životního prostředí, jako králík v Austrálii, hlemýžď veliký v Polynesii: vytržením z biotopu se narušují přirozené mechanismy sebekontroly, exotikové, **včetně domácích zvířat a lidí**, se typicky přejídají (trpí obezitou) a přemnožují

Příklad kontroly porodnosti u vlků: není to přirozenými nepříteli, nýbrž řádem smečky, podobně u přírodních národů

Je člověk „přirozený exotik“, druh, který ztratil vztah k jakémukoliv biotopu?

Skutečně: do jaké míry člověk ničí přírodu či pečuje o ni je vztažené k tomu, zda žije v navyklém či cizím prostředí (příklad severních Čech, kde obyvatelstvo násilně přesazené po vyhnání Němců)

Tak **Desmond Morris, Nahá opice (The Naked Ape)**

vysvětluje lidské počínání narušeným vztahem k biotopu a přirozenosti

Člověk podle Morrise patří k druhu primátů, kteří žijí v pohybu, ve volných vztazích, průběžném stravování ovocem, nestarají se o doupě, žijí ve stromech, avšak sestupuje se stromů a přechází na psovitý způsob obživy, který vyžaduje hromadný lov, řídké velké jídlo, stálé čisté doupě, manželskou věrnost

člověk je dědicem anarchismu primátí tlupy a pevného řádu vlčí smečky, nepatří jednoznačně ani k jednomu, proto podle Morrise je bytost vykořeněná:

Lidé jsou přirození exotikové, proto se přemnožují, přejídají, ničí

Jak vážně máme brát takové „sociobiologické“ vysvětlení?

Osobně myslím, že ne příliš: obsahuje základní protiklad:

popisuje člověka jako zásadně vytrženého z biokontextu, tedy **bytost svou podstatou umělou**, a tudíž **svobodnou, rozhodující o svém jednání**

a zároveň jako **bytost určenou svou přirozeností**

K tomu Neil Evernden, *The Natural Alien* (Přirozeně nepřirozený, ne vetřelec, nýbrž vyčleněný.

Avšak z tohoto **lidského odcizení nevyplývá určitý způsob jednání, nýbrž JEN možnost a nutnost volby**

usilovat o víc není „přirozené“ ani „nepřirozené“ ve smyslu následku biologického dědictví, avšak váže se ke způsobu prožívání přírody

Pokud lidé prožívají přírodu jako uspořádanou, mající svůj řád - jako ji zažívají lovci/sběratelé, pastevci/rolníci, řemeslníci, hledají spíše ekvilibrium, spokojenost, než konzumní přesah („lenost“ domorodců!! ale také údajná česká lenost na př. v malých městech, kde přežívá pocit řádu)

Přirozená je jen svoboda - není „přirozeně nutné“ abychom se zničili explozí nadspotřeby

je to na nás, proto potřebujeme environmentální etiku jako nástroj sebeomezování poté, co jsme obešli „přirozené“ zábrany

Proto program na tento semestr:

- ⇒ O lidech a ostatních zvířatech: lidé jsou živočichové, jak vzniká představa odlišnosti?
- ⇒ O lidech a ostatní přírodě: z čeho hodnota?
 Bůh, člověk, život, Země, boj
- ⇒ Jak přistupovat?
 subjektivizace: hluboká - hlubinná - ekofeministická
 objektivizace: GAIA - sociobiologie - systémová teorie (+ ideologie)

*

*

*